

# פתח דבר: הרב פראנק - הערכה, זיכרון, מחקר

ישראל רוזנסון

דברים אלו נכתבים כהקדמה לקובץ מאמרים צנוע על אודות הרב צבי פסח פראנק זצ"ל במלאת חמישים שנה לפטירתו. בדיון בסיסי על אודות הרב פראנק לעת הזו, חמישים שנה אחרי שהאישיות רבת המוניטין והמרתקת הזו נסתלקה לישיבה של מעלה, יש מקום לעורר שתי שאלות מרכזיות: הראשונה - מה טיבה של המורשת שהשאיר, מה נותר ממפעלו ובידי מי, מי רואה עצמו ממשיכו ומדוע; והשנייה, מהו 'מצב המחקר' של הרב פראנק, מה נכתב על אודותיו, ואיזה אופי הוא נושא. שתי שאלות מרכזיות אלו מנסרות בחללו של הקובץ שלפנינו ועולות בדרכים שונות בין המאמרים השונים שעומדים בבסיסו. ומאחר שכל אחד מהכותבים התמקד בסוגיות ספציפיות, נעלה בשורות הבאות כמה הבחנות כלליות בהתייחס לשאלות שהצגנו.

## מורשת הרב פראנק

מה ניתן לומר על מורשת הרב פראנק?<sup>1</sup> ברור כי הרב פראנק הטביע את חותמו על החיים הדתיים בארץ ישראל ובמדינת ישראל במובנים רבים ושונים, אך בהקשרים הללו קשה לדבר על מורשת מתמשכת. הרב פראנק לא הותיר אחריו ישיבה כמוסד או כאסכולה לימודית ספציפית; גם בתי הדין המפורסמים שאותם הוביל לא נותרו בדמותם ובצורתם כבימיו. ואכן, בהתחשב באופי המיוחד של פעילותו ומנהיגותו, אין בכל אלה תמה. יחד עם זאת מסתבר כי מורשת ייחודית של הרב פראנק הקשורה בחיבוריו ובאופן שבאו לעולם חיה וקיימת, והדגש מושם על 'האופן שבאו לעולם'. בהקשר זה במובנים רבים ניתן לומר כי חרף המוניטין שיצאו לו בחייו, היבטים רבים של מורשתו נודעו בציבור הנדרש לפסיקה

1 איננו מדברים על מורשת משפחתית. אשר לזו, מדרכו של עולם בדור השלישי והרביעי אחרי הרב פראנק המשפחה גדולה מאוד ומגוונת מאוד. היו כינוסים משפחתיים; למשל לרגל מאה שנה להקמת חדרה שנערך ביום העצמאות. מטבע הדברים הנוכחות של הפלג החרדי הייתה פחותה ביום כזה מזו של חוגים אחרים. היו כינוסים משפחתיים נוספים; חלקם הניבו חומר כתוב (להלן הערה 5). אין ספק שכולם חשים גאווה בייחוס לרב פראנק.

ולהוראת ההלכה רק אחרי פטירתו; מורשת זו קשורה בהפצת מפעלו ההלכתי ברבים. הגוף הנושא בעולה של הפצת תורתו הוא 'מכון הרב פראנק';<sup>2</sup> גוף פעיל אותו שמוכיל היום הרב שבתאי רוזנטל, צאצא למשפחה שלה מסורת ארוכה של קשרים עם הרב פראנק, (אביו הרב יצחק רוזנטל [להלן]) היה במשך שנים ארוכות מ'נאמני ביתו' של הרב פראנק וכיהן כמזכירו האישי, וסבו, הרב חיים שלמה רוזנטל, שימש כספרא דדיינא ב'בית הדין של החורבה'; אחי אביו, הרב אברהם דוד רוזנטל, שהיה רבה של שכונת 'שערי חסד', נמנה בין חברי בית דינו של הרב פראנק, וכן הרב רפאל פראנק - נכדו של הרב פראנק. ראשיתו של המכון נעוצה ביוזמתם של בנו של הרב פראנק, יהודה ליב, והרב יצחק רוזנטל, ובין חברי הוועד הראשונים נמנו הרב אונטרמן, הרב ביאלר ויצחק נבנצל.<sup>3</sup> בנקודה זו חשוב להסביר מה בדיוק הותיר אחריו הרב פראנק; קריאה בספרות הזיכרונות על אודות הרב עשויה להותיר רושם מטעה במקצת:

[באחד מימי הקיץ של שנת תרע"ט, מפתיע הרב את ציבור הלומדים בעיר. הופיע קונטרס גדול מפרי עטו בשם 'הר צבי', שבו הוא מברר ומלבן את השיטות השונות בכל ענפי ענין מסובך זה [=המקדש והקרבת הקורבנות בימינו] הקונטרס נדפס ע"י רבי יעקב יוסף דזמיטרובסקי, מחכמי ירושלים, וצורפה למהדורה שניה של הספר 'דרישת ציון' של רבי צבי קלישר שהופיעה אז על ידו].<sup>4</sup>

אכן, פרסומים מהסוג הזה היו והועלו בדפוס זעיר פה וזעיר שם, אך אופי כתיבתו של הרב פראנק היה אחר, ומבחינה זו מיטיב נכדו יעקב פראנק לתאר את דרכו בכתיבה:

[...] הוא חש והרגיש שאם יקדיש זמן נוסף לכתיבה, הרי זה יפריע לו בלימודיו, ויצטרך להשקיע זמן ומחשבה לעריכת הכיתוב ועיסוק מיוחד בכל הקשור להוצאת ספר. הוא

2 פרטים רבים על המכון ופעולתו עלו בריאיונות שערכתני עם הרב רפאל פראנק, נכדו של הרב צבי פסח פראנק, במהלך חודש ניסן תשע"א - אפריל 2011.

3 בספר זיכרונותיו של הבן אברהם נועד ליצחק נבנצל תפקיד מרכזי יותר: "לאחר פטירתו וביוזמת ד"ר יצחק נבנצל שהיה מבקר המדינה השני, הוקם בירושלים מכון הרב פראנק זצ"ל. בראשו הועמד מי שהיה מזכירו של אבא עשרות שנים, הרב יצחק רוזנטל. אחרי מותו ממלא את מקומו בנו, הרב שבתאי רוזנטל [...] (א' פראנק, טוב וחסד ירדפוני, ירושלים תשס"ז, עמ' 96).

4 ש"ד רוזנטל, משואה לדור, ירושלים תשל"א, עמ' מח. מעניין גם הניסוח: "כל ירחוני התורה והקובצים היו תמיד מעוטרים במאמר הלכה מהגרצ"פ, מלבד כמה קונטרסי הלכה שנגעו לשוב שהוצאו במשך הזמן" (הרב אשר ז' ראנד [עורך ראשי], תולדות אנשי שם, א, ניו יורק תש"י, עמ' 105). הדברים התפרסמו בחייו של הרב פראנק ומובע בהם הרצון העז לראות יותר מדבריו בכתובים.

נהג בכל שנות חייו להביע את רעיונותיו בכתב, תוך כדי לימוד ללא הפסק. הוא כתב על פתקים, מחברות ישנות ופנקסים ארעיים, שהזדמנו לו במקרה באותה שעה. משום כך, כאשר נשמתו הטהורה עלתה לגנוי מרומים לפתע, בשבת בבוקר פרשת 'וישב' התשכ"א, לא השאיר אחריו שום ספר מסודר שנכתב ונערך על-ידו. לאחר פטירתו, התגלה אוצר בלום וענק, של אלפי פתקים, וקרוב למאתיים פנקסים ומחברות, כתובים בצורה צפופה, לעתים בדיו שצבעה דהה, או בעפרונות ישנים מהדורות הקודמים. מחריד לחשוב, שלולא התגייסותם המלאה בכל לבם ונפשם, של שלושה אנשים יקרים ביותר, שהשקיעו ימים וליילות במשך שנים ארוכות ופעלו בכל כוחותיהם להציל אוצר בלום ענק זה, כל זה היה הולך לאיבוד [...].<sup>5</sup>

החומר הזה נאסף בהתמדה, וכמותו הגיעה לממדים המתוארים.<sup>6</sup> ומסתבר כי הרב שבתי רוזנטל היטיב להבין את טיבם של האוצרות שנותרו בעיזבונו של הרב פראנק. הלה הכניס כבר בעת ה'שבעה' את כתבי היד השונים לארון הקודש שנמצא בביתו (בימיו האחרונים התגורר הרב פראנק ברחוב הגדוד העברי 4 בירושלים). ואכן, שאלת הכתבים שנסקרו לעיל בדרך כה ציורית עוררה סקרנות רבה, וכבר בימי השבעה נשאלה השאלה היכן הם 'כתבי הרב', והכול הבינו כי הכוונה לאותם פתקים ופנקסים. מסתבר כי אף לא אחד מכתביו הידועים כל כך בהווה (שו"ת הר צבי נכלל במסגרת 'פרויקט השו"ת' של אוניברסיטת בר אילן), יצאו לאור בחייו! מעט החומרים ההלכתיים שפרסם בשמו נכללו בחוברות ובכתבי-עת תורניים שיצאו לאור במהלך השנים או שנספחו לספרי הלכה אחרים. הוזכר לעיל הקונטרס בעניין המקדש; מספר תשובות של הרב פראנק שובצו ב'טור' בהוצאת 'אל המקורות' (משפחת גניחובסקי), וראוי לציין כי כבר בחיבורים אלו כונו הדברים בשם שלימים התפרסם יותר 'הר צבי'. התשובות שנוספו ל'טור' הוכנו לדפוס על-ידי מי שנתפס כנכדו של הרב פראנק הרב יוסף כהן (חתנו של הרב תנחום פראנק, בנו הגדול של הרב פראנק; דיין וחבר בית הדין הרבני הגדול; אביו של הרב דוד כהן ראש ישיבת חברון). יש מן העניין לציין כי בחומר שהוכן כינה הרב כהן את הרב פראנק בכינוי 'גאון ההוראה' - שמו של החיבור המפואר שהוצא על-ידי מכון הרב פראנק לציון חמישים שנה לפטירתו. פרסומים נוספים מתורתו של הרב פראנק בחייו

5 'פראנק, מבוא לרשימת הספרים', הגאון מרן צבי פסח פראנק זצ"ל - פוסק הדור ורבה של ירושלים, תשס"ו, עמ' 3. שלושת האנשים שאליהם הוא מתייחס הם: הרב יוסף כהן, יהודה לייב פראנק והרב שבתי רוזנטל.

6 יעקב פראנק מדבר על כמאתיים פנקסים ופתקים. תיאור אחר: "מאה וחמישים פנקסים רשומים בדברי תורה הניח אחריו, בכללם אלפי תשובות לשאליו בתקופת רבנותו בירושלים, [...] "ש' דניאל, 'הרב צבי פסח פראנק: רבה של ירושלים', נוטרי מורשת [עורך: הרב אליהו יונג], ירושלים תשכ"ח, עמ' קפט).

נכללו בכינוסים של דברי תורה שנשאו את השם 'כרם ציון'. 'בני ציון', הגוף שממנו צמח הפרסום הזה, היה כולל שבראשו עמד הרב יצחק רוזנטל ובנשיאותם של הרב פראנק והרב איסר זלמן מלצר, שאף התוו את דרך הלימוד. עיסוקו המרכזי התמקד במצוות התלויות בארץ. בכרכים של 'כרם ציון' שהודפסו הופיעו דברי הלכה של הרב פראנק,<sup>7</sup> בצד לקחם של אברכי הכולל (ביניהם הרב ש"ז אויערבאך, הרב עובדיה יוסף, הרב ישראל יעקב פישר ואחרים), ובמובן מסוים ניתן לראות זאת כתשתית לתורת 'חכמי ירושלים' בנושאי מצוות הקשורות בארץ.

הנה כי כן נקודת המוצא לכינוס הכתבים הייתה מצומצמת למדי, ועל רקע זה הלך בחמישים השנים האחרונות והתגבש החומר רחב היריעה של חיבורי הרב פראנק שבאו לעולם אחרי פטירתו. החומרים עברו עריכה קפדנית בדרך שהתווה הרב יוסף כהן, שראה בהוצאתם לאור של כתבי הרב פראנק משימת חיים.<sup>8</sup> אופיים המיוחד ככינוסים של חומר הלכתי ערוך משוקע כמדומה בכותרת המלאה ל'הר צבי' (אורח חיים): "ספר הר צבי - תשובות, פסקים וחקרי הלכה [...] אשר השיב לשואליו פוסק הדור, הגאון האמיתי, רבן ומאורן של ישראל מרן צבי פסח פראנק צוק"ל רבה של ירושלים. כינס והביא לבית הדפוס הרב שבתי דוב רוזנטל".

במבט מן ההווה ניתן לומר כי מרבית החומר ההלכתי שהותיר הרב פראנק כבר פורסם. מדובר בסדרת ספרי השו"ת 'הר צבי' העומדת בפני סיומה (יצאו לאור שמונה כרכים); סדרה זו מלווה בסדרה נוספת - 'רשמי שאלה' שהיא אסופה של הערות על דרכי הלימוד והסקת המסקנות, מעין אנציקלופדיה מתודולוגית; סדרת 'מקראי קודש' על המועדים שעיקרה דברי תורה והלכה על המועדים (עד כה יצאו תשעה כרכים), שזכתה לפופולריות רבה בציבור החרדי; ספר 'מקדש מלך' הדן בענייני קדושת ירושלים, מקום המקדש, בניין בית הבחירה והקרבת קורבנות בימינו; הסדרה 'הדרת קודש' (שני כרכים), הכוללת פסקים לחקרי הלכות בענייני בר מצווה, תפילין, דיני קטן, נישואין, מילה ופדיון הבן; סדרת 'הדרת הארץ' - חקרי הלכה במצוות התלויות בארץ (יצא לאור כרך אחד בדיני שביעית); סדרת 'הר צבי' על הש"ס (חמישה כרכים); 'הר צבי' ו'פניני רבנו צבי פסח' על התורה וספר 'שביבי אור' - אגרות בענייני לימוד תורה ומוסר. יש מקום להשלים מספר ספרים הקשורים לסדרות הללו. אולם קשה עדיין לדבר על תמונה מלאה של מורשתו הכתובה של

7 ש"ד רוזנטל, גאון ההוראה - פרקים בתולדות חייו, קצות דרכיו והליכותיו בקודש של מרן הגאון האדיר, ש התורה, עמוד ההוראה רבינו צבי פסח פראנק צוק"ל רבה של ירושלים ובעל 'הר צבי', ירושלים תשע"א, עמ' 189-196.

8 שם, עמ' 199.

הרב פראנק, שכן בצד כל השפע ההלכתי הזה המלווה גם בענייני פרשנות, הדרכות מוסר וחינוך, חומר תיעודי רב-ערך - פנקסי בית הדין של החורבה ובית הדין של הרב פראנק בירושלים החדשה עדיין לא פורסם. זאת ועוד, במכון מצויים מסמכים רבים - במיוחד התכתבויות שונות, שלחלקם יש ערך רב. רבים מהם מובאים לידיעת הציבור בספרות החרדית על אודות הרב פראנק (להלן), אך ללא שיטה מסודרת; מה שמציב לא-אחת בעיה לא פשוטה בפני חוקרי הרב פראנק.

## מחקרים על הרב פראנק

מכון הרב פראנק הוא מרכז מחקר עצמאי שמטרתו הוצאה לאור של תורת הרב פראנק; מבחינה זו, חרף פרסומו, הוא דומה למדיי למכונים ולמוסדות רבים מסוג המיועדים להפצת תורתה של אישיות ספציפית. המכון כולל ארכיון והוצאת ספרים. מצב השימור של הכתבים זוכה לביקורת. הוא אינו פתוח לציבור הרחב. הההדרה נעשית בצורה קפדנית (מעורבים בכך מספר אברכים), אך בסופו של דבר הפרסום נעשה על-פי עקרונות המקובלים בעולם החרדי. הוא אינו קשור למה שמקובל לקרוא מסגרות אקדמיות; לא ברורה התאמתו לקריטריונים מקובלים, וחוקרים מן האקדמיה אינם באים בשעריו. וזו הנקודה שבה נעבור לשאלה השנייה שהוצגה לעיל הקשורה במצב המחקר של הנושאים השונים הקשורים ברב פראנק, ובמיוחד מחקר משקלה של אישיותו בעיצוב התהליכים השונים שעבר הציבור הדתי לגווניו.

ובכן, אחרי שפורט כאן מה כתב הרב פראנק וכיצד, עולה השאלה מה בעצם נכתב עליו? יש ספרות חרדית המביאה פרטים רבים על הרב פראנק הנושאת בעיקרה אופי של הגיוגרפיה. המפואר שבגילוייה הוא 'גאון התורה' שנכתב על ידי הרב שבתאי רוזנטל לרגל שנת החמישים לפטירתו של הרב פראנק,<sup>9</sup> אך קדמו לו חיבורים דומים בעיקרם שהתפרסמו בארבעים השנים האחרונות.<sup>10</sup> חומרים אלו נועדו לפאר את הרב פראנק על-פי גישת הכותבים, אך אין זה שולל את היותם חותרים - בדרכם - לאישוש הדברים; משוכצים בהם צילומי מסמכים לרוב; מכתבים ומודעות שהצטברו באוספי מכון הרב פראנק, ויש בהם כדי לעניין

9 רוזנטל, גאון ההוראה.

10 ש"ד רוזנטל, משואה לדור - מרן הגאון רבי צבי פסח פרנק זצ"ל מרא דאתרא דירושלים - פרקי חייו ומשנתו, ירושלים תשל"ב.

את החוקר. בצדם יש ספרי זיכרונות חשובים ולקטי מקורות מיסודה של המשפחה,<sup>11</sup> יש סקירות על תולדותיו של הרב ועל מפעלו בערכים אנציקלופדיים,<sup>12</sup> בחיבורים ובמאמרים שונים, שבחלקם נעשה ניסיון להציג תמונה מאוזנת יותר (יש המצטיירים כבעלי זיקה קרובה יותר לתמונת העולם הציונית,<sup>13</sup> ולאחרונה מסתמנת כתיבת חיבור תגובה ציוני ל'גאון ההוראה' החרדי<sup>14</sup>), ובחלקם ניסיון מחקרי מסוים להבינו בתוך תמונה היסטורית.<sup>15</sup> באיזו מידה לקט המאמרים המובא להלן משקף מחקר על הרב פראנק? הדברים שלפנינו מבוססים על הרצאות שנישאו במכללת אפרתה ביום העיון לרגל חמישים שנה לפטירתו. בתוכן, כפי שעולה מרשימת הדברים המתפרסמים כאן, נמצאים דברי סיכום והערכה לפועלו, אם כי - למיטב הבנתנו - מובעים ומנוסחים אחרת מהדרך שהייתה מקובלת עד כה הנושאת אופי הגיוגרפי בולט כל כך. במקביל, מוצגים ניסיונות ללבן נקודות מסוימות הקשורות ביסודות מפעלו ההלכתי, בפעילותו הציבורית, ובזיקתו למדינת ישראל ולאותן מערכות שהעמידה שהן רלוונטיות לפוסק ומנהיג בשיעור קומתו. תפקידם של דברי פתיחה אלה הוא - כמתבקש - להצביע על המובא בהם, אך 'כאותה נשימה' בולט לעינינו החסר. העיון המחקרי ההלכתי בשיטתו ומאפייניה, אופיים של חידושו וזיקתו

11 ספר זיכרונותיו של בנו הצעיר (אברהם פראנק, טוב וחסד ירדפוני, ירושלים תשס"ו); מכתביו של הרב פראנק אל בנו יהודה ליב (אשא עיני אל ההרים - מכתבי הדרכה ומוסר ללימוד תורה וליראת שמים, תל אביב תשס"ד); ספר מאמרי הערכה וקטעי זיכרונות: ש"ד רוזנטל, הצבי ישראל: מרן הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל מרא דאתרא דירושלים, ירושלים תשל"א; קובץ מסמכים ודברי הערכה בעריכת נכדו יעקב פראנק (הגאון מרן צבי פסח פראנק זצ"ל - פוסק הדור ורבה של ירושלים, תשס"ו). מעניינים ומיוחדים זיכרונותיה של נכדתו - דמות נשית יחידה למיטב ידיעתי בין הכותבים על אודותיו - זהבה בזק, הבית ברחוב מלאכי - אסופת מאמרים, תגובות ורשימות, ירושלים תשמ"ה, עמ' 5-8; 60-63.

12 ערך: 'פרנק, צבי פסח', ב-האנציקלופדיה העברית (כרך עשרים ושמונה, עמ' 317-318), שנכתב על-ידי מנחם פרידמן.

13 דברים של אישיות שמזוהה עם עולם התורה של הציונות הדתית הופיעו בביטאון ציוני-דתי: ש"י זווין, 'על משנתו של רצ"פ פרנק זצ"ל', שנה בשנה - ספר השנה להלכה, למחשבה ולבעיות היהדות, ירושלים תשמ"א, עמ' 434-435. הוא מקדיש בעיקר מקום לדרכי לימודו. ראו גם ש' דניאל, 'הרב צבי פסח פראנק: רבה של ירושלים', נוטרי מורשת (עורך: הרב אליהו יונג), ירושלים תשכ"ח, עמ' קע-קפט; 'י' עזריאלי, שרשים ונצרים, ירושלים 1995, עוסק בתולדות המשפחה החל מהאב בעיקר בהקשר של הנוכחות בחדרה, מקדיש מקום נרחב לרב צבי פסח פראנק בהקשר קרוב לעולם הציוני-דתי. והבולט ביותר ערך המוקדש לרב פראנק באנציקלופדיה של הציונות הדתית (עורך י' רפאל), ד, ירושלים תשל"ב, עמ' 357-366.

14 לפי מידע שמסר לי נינו של הרב פראנק, נחמיה בלומברג, "הספר הציוני" עומד בפני יציאה לדרך; אמור לכתוב אותו שאול מייזליש, והוא זוכה לברכתם של אברהם פראנק - בנו של הרב, ויעקב פראנק - נכדו.

15 מ' פרידמן, חברה ודת - האורתודוקסיה הלא ציונית בארץ ישראל תרע"ה-תרצ"ו 1918-1936, ירושלים תשל"ח. הוא נזכר שם, לא במסגרת עצמאית, אלא בתוך התהליכים של עיצוב הרבנות הראשית ומועצת הרבנות הראשית ודרכי בחירתה (עמ' 367-382; 384-385) יחסי המנהיגות החרדית עם חיים ויצמן (עמ' 65-70). עולה בספר התפיסה של היותו מתון.

לקודמיו ראויים עדיין למחקר; הוא הדין לשאלת הזיקה לזמן, החשיבות ההיסטורית של מפעלו והשתלבותו בתהליכים ובמגמות שאפיינו את הציבור הדתי שסר למשמעתו והוא שהושפע ממנהיגותו.

אתגר מיוחד העומד בפני החוקרים הוא החתירה לגילוי הרב פראנק ה'אמתי'; וגם אם ל'אמתי' יש מובן יחסי במחקר היסטורי, עדיין לחתירה אליו יש משמעות. הצבענו לעיל על האופי המורכב של מה שנכתב עליו, ניסוחו למגזר החרדי או לקבוצות בתוכו, וניסיונות להעמיד על זיקתו למסד של היישוב בטרם מדינה, למדינת ישראל ואף לצינות.<sup>16</sup>

16 אציג כאן כדוגמה סוגיה הקרובה ללבי - ההערכה של גורמים שונים על דבר ההתנהלות של הרב פראנק בימי מלחמת השחרור; ובכן, ניתן לגלות כאן גישות שונות ואף מנוגדות. למשל הסקירה וההערכה הנושאת אופי ציוני (י' עזריאלי, **שרשים ונצרים**, ירושלים 1995, עמ' 139-142), ששיאה במשפט: "תמיכה בכוחות המגן והמדינה 'כאתחלתא דגאולה'". וכך גם בערך שהוקדש לו באנציקלופדיה של הצינות הדתית: "בהקמת המדינה ראה שלב נוסף בהתקרבות לגאולה שלמה [...] " (עמ' 365). יש המתרכזים בעובדות: "התיר יצור נשק בשבת להגנת העיר"; ויחד עם זאת "התנגד בתכלית לגיוס חובה של צעירים שתורתם אומנותם" (ש' דניאל, 'הרב צבי פסח פראנק: רבה של ירושלים', **נוטרי מורשת** [עורך: הרב אליהו יונג], ירושלים תשכ"ח, עמ' קכג; ועל פרשה זו ראו גם **אנציקלופדיה של הצינות הדתית**, ד, ירושלים תשל"ב, עמ' 365). עניין ידוע הוא שיתוף הפעולה בינו לבין ה'הגנה'. כתב על כך שמואל הכהן וינגרטן שהיה מאנשי ההגנה בירושלים: "הקשרים בין הרב לבין ההגנה נמשכו גם במלחמת הקוממיות. בטלפון שבביתו שירת את ההגנה בהסתר מעיני הבולשת האנגלית [...] "**אנציקלופדיה של הצינות הדתית**, ד, ירושלים תשל"ב, עמ' 365). גישה קיצונית נגד מנהיגותו של הרב פראנק תוך הכתמתו בחרדיות מופגנת עולה במכתב של ישעיהו ליבוביץ לשר החינוך דינור כארבע שנים לאחר הקמת המדינה: "[...] ברצוני להביא לידיעתך פרשה מן העבר הקרוב, שיש בה משום תרומה להכרת פרצופם המוסרי והדתי של הרב פראנק ושל חבריו. [...] בשעת מצור ירושלים במלחמת העצמאות עמד לרשות המפקדה בעיר הנצורה מלאי מצומצם של בשר כשר בשביל הצבא הלוחם, וכנגדו מלאי גדול של שימורי בשר חזיר שנפל בידיו בכיבוש מחנה אלנבי [...] תחילה האכילה המפקדה את כל הצבא רק בשר כשר, ולא היה בדעתה לפתוח את מחסן החזיר אלא לכשיכלה כל הבשר הכשר וכולנו נאלץ לאכול טרפה. אולם הרב פראנק, שלידיעתו הועבר הדבר, דרש בכל תוקף שאת החיילים 'הלא-דתיים' [...] יאכילו מיד חזיר, בכדי לשמור על המלאי של הבשר הכשר בשביל אנשי שלומנו. דבר זה עורר התמרמרות עצומה בין דתיים ולא-דתיים כאחד, [...] " (ארכיון העם היהודי; תיק P28). ומנגד תיאור חרדי למהדרין: "בזמן מלחמת תש"ח, הסתובבו אנשי הצבא באחד מלילות השבת, והכריחו את העוברים והשבים לבוא עמם לשם הקמת ביצורים. הנלקחים רוכזו באחד מבתי הספר והמתינו לפקודה. הגבאי של האמריקנער שוהל ר' חיים יוסף גרייווער ראה את הנעשה ורץ לספר על כך לרבי הערש פסח פראנק. קרא רבי הערש פסח למפקד ושאלו לפשר המעשה הנורא הזה של חילול השבת. השיב המפקד - יש בידי היתר מהרב הראשי. ביקש ר'צ"פ מהמפקד להמתין בביתו ושלח את ר' חיים יוסף לבית הרב הראשי לברר האם אכן כך פסק, ולהודיע לו שהוא רבי הערש פסח אוסר זאת כליל. לאחר זמן קצר שב ר' חיים יוסף והודיע שאכן הרב הראשי אמר לו שבעקבות בקשת הצבא שהסביר לו שיש בהכנת הביצורים משום פיקוח נפש, הוא התיר לעשותם בשבת. מששמע זאת ר'צ"פ ניגש לדלת ונעל אותה, כשהוא מודיע למפקד בתקיפות - אתה נשאר פה בבית! כעבור מספר שעות משראו החיילים שמפקדם אינו חוזר, שיחררו את הנאספים לביתם והשבת לא חוללה. מששאלו את ר'צ"פ הרי הרב הראשי צודק לכאורה - הצבא טוען שזהו פיקוח נפש. השיב בחמתו - 'אם הדבר הוא פיקוח נפש היכן הם היו אתמול ושלשום? מדוע רק בשבת נזכרו שבעבודת הביצורים כל כך חשובה?...' [...] " (הגאון רבי יהודה רבינוביץ זצ"ל, מרשימות הרב ישראל פינחס טירנואר הי"ו, **עולם החסידות**, תמוז תשס"ז, עמ' 31 [תוספת לגליון המודיע, יט בכסלו תשע"א, עמ' כ-כא]). ניסוח מתוך לאין ערוך המציג עמדה פסיבית של הרב פראנק מופיע בספרו של הרב רוזנטל 'שביבי אור': 'בימי מצור ירושלים במלחמת השחרור בשנת תש"ח,

המחלוקת על 'שיוכו' ניטשת בין ההוגים על-אודותיו ואף בין בני משפחתו,<sup>17</sup> ויש בכך כדי להעיד על מורכבות זו. כאמור, הדברים המתפרסמים כאן מנסים, כותב כותב בדרכו ובשיטותיו, להציע מחקר שכזה, ואין לנו אלא לקוות שיהוו מסד להמשך; משוכנעים אנו שגם בדרך המחקר תגדל ההערכה לרב פראנק.

כאן המקום להודות לכל מי שתרם לקובץ צנוע זה. לכותבים, לקוראים - על הערותיהם החשובות, לשלמה גולדברג על הסיוע המסור בחומרים הנדרשים, לרב רפאל פראנק על המידע מן הארכיון ועליו, לד"ר נחמיה בלומברג על המידע החשוב ואחרונה חביבה - לבת שבע מזוז על העמל המסור.

---

כאשר בחוץ שכלה חרב הפגזים ובבית כמות, ירד למקלטו שהפך למקלט ציבורי, משום שמונים באו למקלטו המוגן בזכות תורתו ותפילתו, אך כאשר הופרע מלימודו על ידי שאון האנשים, עלה לביתו באמרו: 'תורה איגוני מגני', והגה בתורה בריכוז רב בלי לשים לב למטר הפגזים שהומטרו על השכונה, ולרסיסים שנכנסו לחדרו וניקבו את התריסים ואת הספרים. לאחר הפגזה כבדה שזעזעה את הבית עלו לראות בשלומו, ואמר כילא שמע ולא ראה דבר, אך כמדומה לי שהבחין באורות שריצדו בחדר מוקף היה בעמוד אש שחצץ בינו לבין העולם החמרגני. היתה זאת דוגמא נוספת לנצחון הרוח על החומר ויהי לנס" (ש"ד רוזנטל, **שביבי אור**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 5). סיפור שכנראה מסוגל לגשר על הפערים הגדולים בין התיאורים המגזריים הוא ככל הנראה הסיפור 'גורל הגר'א' שהופל כדי לזהות את תריסר הנותרים בין הל"ה שנפלו בדרך לגוש עציון הנצור ולא זוהו. ההחלטה הייתה של הרב פראנק, הביצוע הוטל על הרב אריה לוי. הסיפור זכה לתפוצה על-פי ספרו של שמחה רו, **איש צדיק היה - מסכת חייו של רבי אריה לוי**, ירושלים תשל"ח, עמ' 11-17. במקביל הוא מובא בספרות החרדית למשל אצל הרה"ג ר' יחזקאל סולומון שליט"א, **בחצרות החיים**, אדר תשס"ח, עמ' נא.

17 המחלוקת על הרב פראנק עולה ממש בהווה. על-פי סיפורו של יעקב פראנק נכדו של הרב פראנק הפעיל להנצחתו. הוא "[...] הלך עם בני משפחתו לבקר במחוזות ילדותו שהפכו להיות כיום מעוז 'שחורים'. נתקל שם במודעת אבל המציינת כי הנפטר למד אצל גדולי הדור הקודם ובין השמות מוזכר גם הרב פראנק זצ"ל. מישוהו עבר על כל לוחות המודעות ומחק באיקס את שמו של הרב פראנק מכולם. תמונה צולמה. נרעש ונפחד התקשר לנציגי האגף החרדי במשפחה, באמרו - אם תתעלמו מתורתו של סבא וממערבותו בעולם הציוני - ראו לאן תגיעו-הגעיתם..." (הועבר על-ידי ד"ר נחמיה בלומברג).